Mitä teettämämme työt kertovat meistä yhteiskuntana?

Press, Eyal: *Dirty Work. Essential Jobs and the Hidden Toll of Inequality in America.* New York, Farrar, Staux and Giroux 2021, 320 sivua.

Miltä pakkotahtinen eläinten tappaminen tuntuu? Millaista on etäsodankäynnin ammatillinen arki? Tällaisiinkin kysymyksiin pureutuu viime syksynä julkaistu *Dirty Work*. Kirja on lajiltaan tutkivaa journalismia, joka rakentuu sosiologiselle kysymyksenasettelulle yhteiskunnallisesta työnjaosta ja työväenluokan moraalisesta taakasta. Teos tarkastelee intiimisti ja empaattisesti yhdysvaltalaista elämää järkyttävien ja vaarallisten töiden parissa. Kirjan tiedot pohjautuvat enimmäkseen työntekijöiden ja heidän läheistensä haastatteluihin. Toimittaja Eyal Press on väitellyt sosiologiasta, ja legitiimin yhteiskuntatieteellisen kehystyksen vuoksi kirjan voikin mieltää tieteen popularisoinniksi. Press on valinnut tarkasteltavakseen vankimielisairaalojen arjen, teurastamoiden linjastotyön, drone-operaattorin tehtävät ilmavoimien tukikohdissa ja ympäristöriskien leimaaman öljynporausteollisuuden tapaturma-alttiin sekatyöläisyyden. Lisäksi hän sivuaa muitakin moraalisesti kuormittavia töitä.

”Likaisen työn” käsite juontuu Chicagon koulukunnan sosiologin, Everett C. Hughesin esseestä *Good People and Dirty Work* vuodelta 1962. Hughes kutsui likaiseksi työksi hyväksyttävyyden rajamailla tai tuolla puolen tehtävää inhottavaa työtä, jolla on yhteiskunnan vaivaantunut, poispäin katsova mandaatti. Hughes epäili, että likaisessa työssä ylitetään muualla yhteiskunnassa vaalittuja moraalisia rajoja, koska valtaväestö ei halua tietää sen puolesta tehtävän likaisen työn yksityiskohdista.

Dirty Workin alaotsikon *essential job* on termi, joka vakiintui covid-19-pandemian aikana tarkoittamaan yhteiskunnalle välttämättömiä töitä. Välttämättömyys leimaa myös likaista työtä: *jonkun se on tehtävä*. Pressille välttämättömyys ei tarkoita vain juhlistettuja korona-ajan palvelutyötä ja sairaanhoitoa, vaan se muodostuu ennemminkin politiikasta ja konsensuksesta: lihateollisuus vastaa valtavaan eläinproteiinin kysyntään, UAV (*unmanned aerial vehicle*) -operaattorien työ sotateollisuuden tarpeisiin ja poliittiseen tahtoon, öljynporaus autoiluun nojaavaan fossiiliseen elämäntyyliin, vankiloiden suljetut mielenterveysosastot taas sosiaalipolitiikkaan.

Dirty Workin journalistinen ote näkyy kirjan rakentamisessa henkilötarinoiden ja haastattelutiedon varaan. Kirja koostuu neljästä eri ammateille omistetusta pääluvusta. Teoksessa ei ole systemaattista kuvausta tietojen hankkimisesta; teksti vain kuljettaa lukijaa maantieteellisestä sijainnista ja työpaikasta toiseen – kuin elokuvan katsojana. Tieteellistä otetta tarjoavat abstraktiotason nostot, joissa Press ammentaa sosiaalitieteellisistä lähteistä teoriaa ja tutkimustuloksia vuoropuheluun haastatteluistaan oppimansa kanssa. Kirjoittajan sosiologitausta loistaa teoreettisessa jäsentämisessä ja havaintojen kytkemisessä osaksi laajempia ilmiöitä. Teoksen edetessä myös itsenäiset yksilötarinat alkavat punoutua yhteen Pressin pohtiessa työntekijöiden kokemusten eroja ja yhteneväisyyksiä. Töitä yhdistää raakuuksien arkinen todistaminen ja piiloon jäävä kärsimys. Poikkeuksen muodostaa työ öljynporaustuotantolaitoksissa, joka koettelee ennemminkin puhdasta energiaa vaativan kansanosan moraalia. Työ öljynporauslautoilla on fyysisesti vaarallista, mutta sen ihmishenkiin kohdistuvat riskit eivät näytä kiinnostavan yhteiskuntaa.

Press ei väitä, että kaikki likaiseksi miellettävä työ olisi samanlaista tai että kärsijänä olisivat vain suorittavan työn tekijät. Vankien kaltoinkohtelua peittelevissä työyhteisöissä voi traumatisoitua, mutta vanki voi kuolla kaltoinkohteluun. Voisi myös ajatella, että kun keskitytään eläinten massateurastamisen tai drone-iskujen suorittajan tuntemuksiin, ohitetaan se, missä työn todellinen vahinko on. Press kuitenkin luotaa työntekijöiden psyykkisten ja fyysisten oireiden vaikutuksia perheisiin ja yhteisöihin eikä tukeudu helppoihin ratkaisuihin moraalisista rajanylityksistä seuraavissa vastuun kysymyksissä. Kirjan ansio onkin, että se tarkastelee yhteiskuntasuhteita, jotka tuottavat moraalisia rajoja ylittäviä töitä, mutta työntekijä jääkin järkytyksensä kanssa yksin. Press kuvaa myös tilanteita, joissa hiljaisuuden rikkominen on työyhteisön ”pilliinviheltäjille” jopa hengenvaarallista, mutta suunsa aukaisemisesta ei välttämättä seuraa myönteisiä muutoksia: mielenterveysongel-

maisten vankien kohtalot ja siirtolaistyöntekijöiden kohtelu eivät vain ole yhdysvaltalaisen yhteiskunnan polttavimpia ihmisoikeuskysymyksiä.

Lukija oppii, että likaista työtä määrittelee moninkertainen etäisyys. Vankilat ja teurastamot sijoitetaan maantieteellisesti kauas valtaväestön näkyvistä, työt jakautuvat vähemmistöille ja fossiilisten polttoaineiden poraus- ja tuotantolaitokset taas päätyvät köyhiin osavaltioihin, joissa työpaikkojen painoarvo ylittää mahdollisten ympäristötuhojen vahingot. Likaiset työt ulkoistetaan maantieteellisesti, yhteiskuntaluokkaisesti, rodullisesti ja moraalisesti. Toisaalta tulee selväksi, että myös valkokaulusammatit voivat likaantua ainakin hetkellisesti: niin kävi Googlen ohjelmistokehittäjille, kun paljastui, että yhtiön kehittämä Dragonfly-hakukone soveltuu urkintaan, ja hedge-rahastojen sijoittajille, kun subprime-kriisi puhkesi. Järkyttyneet työntekijät saattoivat kuitenkin irtisanoutua koulutustasolleen tyypillisen sosiaalisen liikkuvuuden turvin, mikä loi myös kuvaa moraalisesti suoraselkäisistä yksilöistä, joista tulikin houkuttelevia rekrytoitavia.

Kirja osoittaakin, että joskus likainen työ murtautuu näkyviin moraalisina kohuina. Öljynporauslautan vaaralliset työolosuhteet jäävät uutisaiheena vuoto-onnettomuudesta kärsivien lintupopulaatioiden jalkoihin, ja covid-19-pandemian sankarikuva palvelutyöläisten uhrauksista jättää varjoonsa päivittäin tartunnalle altistuneet vankila- ja teurastamotyöntekijät. Harva on kuitenkaan valmis mieltämään eläimiä paloittelevia linjastotyöntekijöitä *sankarillisiksi*, vaikka myös lihantuotantolaitokset oli valtiollisesti määrätty toimimaan pandemian aikana työntekijöiden koronakuolemista piittaamatta.

Likaisen työn tekijä saattaa kuitenkin joutua julkisuuden valokeilaan – syntipukiksi. Sotilasammattinsa todellisuudesta julkisuuteen avautunut UAV-videokuva-analyytikko tuomittiin vasemmiston taholta palkkamurhaajana, oikeiston riveistä taas maanpetturina. Julkinen kamppailu työntekijän moraalisesta vastuusta kävi kuumempana kuin keskustelu rakenteista: poliittisella kentällä on voimakas tilaus teknologisoidulle etäsodankäynnille, johon työvoimaa riittää korkeakouluttamattomille niukkojen työmarkkinavaihtoehtojen vuoksi. Samaan aikaan poliitikot välittivät julkisuuteen idealistista kuvaa tarkoista droneista, eikä tässä kuvassa ollut tilaa siviiliuhreille, epävarman tiedon perusteella paineen alaisena tehdyille päätöksille, analyytikon traumaattisille painajaisunille monitorien kautta todistetuista tappavista pommituksista eikä kollegoiden tilastoimattomille itsemurhille.

Likainen työ ei ole vain käsitearkeologinen kuriositeetti sosiologian historiasta. Se on työn tutkimukseen vakiintunut käsite, joka limittyy stigmaattisen työn käsitteen kanssa. Vuosituhannen alusta asti likaisia töitä on tutkittu erityisesti organisaatiotutkimuksessa: käsitteen ympärille on syntynyt kaksi kokoomateosta ja kasvava määrä tutkimusartikkeleita. Tutkimuksissa pohditaan usein, kuinka työntekijät ylläpitävät myönteistä ammatti-identiteettiä, kun yhteiskunnan asenteet näyttävät vastustavan sitä. Tyypillistä on, että likaisten ammattien keskuudessa vallitsee voimakas yhteisöllisyys, ja työyhteisöillä on rikas keinovalikoima stigmaattisuuden torjuntaan, väistämiseen ja uudelleenneuvotteluun. *Dirty Workin* kertomuksissa ratkaisevia myönteisen identiteetin ylläpidon strategioita ei näytä löytyvän, vaan työstä on luovuttu – usein vaihtoehdottomasti, fyysisen ja henkisen terveydentilan tehtyä työstä mahdotonta. Työsuhteiden karvaiden päättymisten lisäksi olisi ollut kiinnostavaa lukea myös tarinoita työssäolon jatkumisesta – kaikesta huolimatta.

Dirty Workia olisi ehkä epäreilua kritisoida sen keskittymisestä vain Yhdysvaltoihin –rajaushan on sen alaotsikkoonkin kirjattu. Likaista työtä tehdään E. C. Hughesia lainaten kaikissa yhteiskunnissa, ja jää pohjoismaisen lukijan tehtäväksi miettiä eroja ja yhtäläisyyksiä paikallisen työelämän kirjoon ja sosiaalipoliittisiin olosuhteisiin. Kritiikkiä voi esittää myös valkoisen, yhdysvaltalaisen ”meidän” näkökulman luonnollisuudesta ja vähemmistöjen toiseudesta, vaikka työtä tekevät vähemmistöt saavatkin kirjassa äänensä kuuluviin. Toisaalta likainen työ onkin toiseuttavaa, omiaan herättämään kysymyksiä kuten *kuka sellaista työtä voi tehdä.*

Osa tutkijoista korostaa, että tutkimuksessa tulisi lähteä työntekijöiden itsensä näkemyksistä ja merkityksenannoista – ja puhua työstä likaisena vain siinä määrin kuin työntekijät itse mieltävät työnsä sellaiseksi. *Dirty Work* kunnioittaa tätä ohjenuoraa antaessaan kokemusten puhua. Merkityksenannoista voi kuitenkin edetä rakenteelliseen analyysiin siitä, millaiset yhteiskuntasuhteet tuottavat ja pitävät yllä likaisuuden kokemusta. *Dirty Work* on virkistävä uskollisuudessaan E. C. Hughesin sosiologialle: se ei hellitä otettaan likaiseen työhön yhteiskunnallisena, seuraksellisena suhteena, kun organisaatiotutkimus toisinaan typistyy fyysisten, sosiaalisten ja moraalisten lian olemuksellisten muotojen nimeämiseksi ja löytämiseksi tutkimusaineistoista. *Dirty Work* rajaa tarkastelunsa töihin, jotka sijaitsevat työn hierarkioiden alatasoilla, mutta joissa on myös alttius *moraaliselle haavoittumiselle* (*moral injury*). Se tarkoittaa kärsimystä, joka on seurausta yksilön moraalisten

ydinarvojen rajat ylittävien tekojen tekemisestä ja todistamisesta. Rajaus on kirjan ehdoton vahvuus.

Yhteiskuntatieteilijähän ehdollistetaan skeptikoksi kertomuksia kohtaan, mutta *Dirty Workin* narratiivisuudella ei oikeuteta tunnepitoisia tuomioita, eikä teos jämähdä individualististen kasvutarinoiden tasolle. Kirjaa voikin suositella sekä hyvin tehtynä journalistisena katsauksena Yhdysvaltojen luokkajaon moraalisiin erityispiirteisiin että ”sisäänheittoteoksena” likaisesta työstä ja E. C. Hughesista kiinnostuneelle tutkijalle aihepiirin pariin.

Kirjoittaja

Ville-Aleksi Valli

YTM, väitöskirjatutkija, Tampereen yliopisto
sähköposti: ville-aleksi.valli@tuni.fi